

JOHANNES BRAHMS

7. KVĚTNA 1833 – 3. DUBNA 1897

ZNAMENÍ:
BÝK

NÁRODNOST:
NĚMEC

HUDEBNÍ STYL:
ROMANTICKÝ

VÝZNAČNÉ DÍLO:
„WIEGENLIED“, ZNÁMÉ TAKÉ JAKO „UKOLÉBAVKA“ NEBO
„BRAHMSOVA UKOLÉBAVKA“

KDE JSTE HO SLYŠELI:
Z KAŽDÉ DRUHÉ ZVUKOVÉ HRAČKY PRO MIMINA A Z HUDEBNÍ
SKŘÍŇKY

„JESTLI JSEM JEŠTĚ NĚKOHO NEURAZIL,
OMLOUVÁM SE MU.“

CITÁT

V polovině devatenáctého století udělali romantičtí skladatelé jako Berlioz, Liszt a Wagner na posluchače takový dojem, že všechno, co bylo před nimi, působilo najednou nemožně zastarale. Když z vás muzika nepřýštila v emocionálním přívalu a nezaplavovala publikum jako vína, byli jste nula.

Ale momentik, řekl Johannes Brahms. Hudba přece nemusí člověka pohltit svou emocionalitou a radikálními strukturami. Sonáty, kánony a fugy mají také svou cenu. To znělo docela rozumně, jen nesmíme zapomínat, že tady s rozumnými lidmi nejednáme. Jakmile se Brahms postavil do pozice alternativy k Lisztovi a Wagnerovi, vystavil se tím divokým útokům, jež prosluly – věřte tomu nebo ne – jako válka romantičtů. A byla to válka, v níž byl starý bručoun Brahms možná až příliš ochotný bojovat.

Bierfiedler z Hamburku

Johannes Brahms pocházel z hudebnické rodiny, ale hudba jeho otce, Johanna Jakoba, měla k uhlazeným tónům u dvora hodně daleko. Johann Jakob byl *bierfiedler* – pivní šumař, který hraje v malých kapelách po venkovských hospodách. Nakonec sice našel místo v Hamburské filharmonii, ale přišel o spousty peněz při pokusech chovat holuby, a tak rodina žila v chudinské čtvrti. S manželkou Christiane vychovávali tři děti, Johannes byl uprostřed a narodil se jako první syn. V šesti letech bylo jasné, že má vrozený hudební talent, a Johann Jakob se radoval, že syn půjde v jeho stopách.

Ale mladý Johannes měl jiné plány. Chtěl se učit na klavír, potom požádal o výuku kompozice. Johann Jakob z toho byl zmatený: Proč by se někdo hrnul do nejistého světa komponování, když může hrát po hospodách?

Ať se tomu Johannes snažil unikat sebevíc, skončil přesně v takových podnikcích, do jakých chodil i jeho otec. Ten totiž usoudil, že synáček je dost starý, aby si vydělával na živobytí sám, a zařídil mu, že bude hrát na piano v barech u moře. Tady se pilo, tančilo, nabízely se tu pěkné děvy a malé pokojíky v patře pro soukromou zábavu. Brahms tu hrával valčíky, polky a mazurky až do úsvitu a obvykle si četl nějaký román, zatímco mu prsty bez námahy tančily po správných klávesách.

Pravidlo č. 1: zůstaň vzhůru

Nakonec začal sám učit hru na klavír a svět hospodských muzikantů nadobro opustil. Také se mohl vrhnout na svou velkou lásku, komponování. Ta práce ho natolik těšila, že v roce 1850, kdy měli do města přijet Robert a Clara Schumannovi, pár svých sepsaných kousků zabalil a poslal jim je do hotelu. Zaměstnaný Robert Schumann vrátil balíček neotevřený. Brahms to zničilo.

Brzy se mu ovšem otevřely nové možnosti. Roku 1853 se dvacetiletý Brahms vydal na koncertní turné s houslistou Eduardem Reményim. Reményi ho představil Josephu Joachimovi, zázračnému hráči na violu, který v něm okamžitě rozpoznal spřízněného ducha.

A také Brahms uvedl k velikému Franzi Lisztovi. Ten ho požádal, ať zahráje něco svého, ale Brahms byl trémou úplně paralyzovaný a příležitost odmítl. „Tak dobrá,“ řekl na to Liszt, „budu hrát já.“ Vzal ručně psanou partituru Brahmsova scherza e moll a zahrál to bezchybně rovnou z listu. Potom přehrál jednu vlastní skladbu, ale to se už Brahms vzpamatoval natolik, že byl schopen kritiky. Lisztova muzika mu připadala příliš dramatická, přehnaně emocionální a vůbec nějak přehnaná.

JAKO MLADÍK SE BRAHMS NEOCHOTNĚ VYDAL V OTCOVÝCH STOPÁCH A HRÁL PO MIZERNÝCH PODNICÍCH HOSPODSKÉ ODRHOVAČKY.

Ze všeho nejvíc byl při tomto setkání s Lisztem *unavený*. S Reményim jezdili už týdny po celém Německu, večery trávili koncertováním a dny potloukáním se po špatných cestách. Když Liszt v jednu chvíli zvedl hlavu, uviděl, jak Brahms v židli dřímá. Brahms se nikdy mezi jeho chráněnce nedostal.

Nový typ Mesiáše

Joachim ho pobízel, ať se znovu pokusí setkat se Schumannem. Brahms se tomu bránil, protože si neotevřený balíček dobře pamatoval, ale přítel nad jeho námitkami mávl rukou.

Na podzim 1853 tedy Brahms zaklepal na dveře domu Schumannových v Düsseldorfu. Robert měl na sobě župan a papuče a nijak nadšeně ho nevítal, ale požádal ho, aby mu něco zahrál. Brahms začal hrát svou klavírní

sonátu c moll, ale Schumann ho zarazil uprostřed akordu a vyběhl ven. Brahms měl sto chutí propadnout se hanbou do země, ale Robert se vzápětí vrátil s Clarou. „Drahá Claro,“ prohlásil, „musíš si poslechnout něco, co jsi v životě neslyšela.“

Schumann byl tak přesvědčený o Brahmově zářné budoucnosti, že ve svém starém listě *Neue Zeitschrift für Musik* urychleně vydal článek, v němž mladíka vychvaloval jako génia, proroka a mesiáše hudby – který navíc dokáže svrhnout ty falešné bohy jménem Liszt a Wagner a celou tu jejich novou německou školu.

Výsledky byly k neuvěření: Brahms se jedním krokem proměnil z neznámé nuly v představitele nového směru hudebního hnutí. Liszt, Wagner a další to samozřejmě nemohli nechat jenom tak. Vyhlásili mladému skladateli válku.

Tragický trojúhelník

O pár měsíců později byl Brahms už zase na cestách, když se mu donesla šokující zpráva: Robert Schumann přišel o rozum. Brahms spěchal do Düsseldorfu a slíbil Clare, že tam zůstane, dokud krize nepomine (všichni předpokládali, že Robertovo šílenství je jenom dočasné). Brahms se ubytoval u Schumannových. Pro děti se stal oblíbeným strýčkem. Pro Claru drahým přítelem a podporou. A Clara pro Brahmse byla ideálem ženy: zoufale se do manželky svého hrdiny zamiloval.

Nevíme, kolik toho Clara tušila nebo uhádla. Románek by znamenal nehoráznou zradu manžela, a ona přece byla přesvědčená, že se Robert zase uzdraví. Čtyřiatřicetiletá žena nejspíš slýchala nějaké řeči o tom, jak na ní může ten dobře vyhlížející, modrooký jedenadvacetiletý mladík oči nechat – ale Clara nikdy na řeči moc nedala.

Robertova nemoc nabrala tragický směr. Brahms doprovodil Claru na poslední návštěvě u manžela a kráčel za rakví na hřbitov.

Co se dělo dál? Je možné, že ji Brahms požádal o ruku a Clara odmítla. Je také možné, že Brahms manželství se ženou, jež se mu odjakživa zdála nedostupná, ani nezvažoval. Každopádně Clara zůstala v Düsseldorfu a Brahms se pokusil znovu žít.

Jedna ruka tleská

Několik následujících let bylo přímým opakem pochmurného dohlížení na Roberta Schumanna. Brahmsova pověst vzkvétala, jezdil po celém Německu

a komponoval, dirigoval a flirtoval s hezkými děvčaty. V létě 1858 byl s přáteli na venkově v Göttingenu, kde kromě jiných pobývala i krásná Agathe von Siebold. Brahms zanedlouho Agathe doprovázel v duetech a chodil s ní na dlouhé procházky do lesů. Zasnoubili se.

Brahms potom zamířil do Lipska, kde měl uvést svůj koncert v d moll. Slavný lipský Gewandhaus orchestr se ve válce romantiků postavil na Lisztovu stranu a nepřátelství projevoval už vůči Schumannovu *Mesiáši*. Tehdy bylo zvykem, že publikum tleská po každé větě, ale Brahms dokončil první větu a nastalo naprosté ticho. Po druhé větě totéž. Po závěrečné větě zůstal roztřesený Brahms sedět za klavírem. Nic. Konečně se ozvalo pár váhavých tlesknutí, ale ty hned utišilo syčení. Brahms vstal, uklonil se a odešel z jeviště.

Ten debakl jím hluboce otřásl. V tomto rozpoložení napsal Agathe krátký dopis, v němž se kromě jiného říkalo: „Miluji Vás! Musím Vás znovu vidět! Ale nemohu být spoután okovy!“ Pro dobře vychovanou dívku, jakou Agathe byla, to znamenalo jediné: Budu s tebou spát, ale nevezmu si tě. Vrátila mu prsten a už nikdy se znovu nesetkali.

Brahmsův bojový duch se ovšem záhy zase probral k životu. Brahms oznámil přátelům, že touží psát jako „anti-Liszt“. Joseph Joachim s ním tento cíl sdílel, a tak roku 1860 uveřejnili manifest, který útočil na novou německou školu jako marnivou, arogantní a „neblaze ovlivňující“ hudbu celkově. Volali po návratu čisté hudby Mozartovy a Beethovenovy, po hudbě nekomplikované příběhy a programy a dodržující klasické formy a harmonie.

Ale Noví Němci hráli tuhle hru už dlouho. O manifestu se dověděli ve chvíli, kdy ho podepsali pouzí čtyři lidé, a honem ho uveřejnili, než byl hotový. Manifest se stal terčem vtipů a Brahms se rozhodl bojovat jediným způsobem, který znal: psal dál své elegantní, klasické kompozice, kterými se Novým Němcům bránil.

Vraťte mi tradici

V roce 1862 se doslechli, že Hamburská filharmonie hledá nového dirigenta, a usoudil, že by si ho mohli vybrat. Proto ho nemile překvapilo, když Hamburk udělil jeho vysněné místo někomu jinému. Brahms se cítil dotčeně a odebral se do Vídně, kde našel publikum, které jeho tradicionalismus dokázalo ocenit. Zůstal tam už do konce života. Následující tři desetiletí tiše komponoval a dirigoval. Na častých turné po Evropě předváděl vlastní

díla. Ve Vídni psal a stýkal se s vybranými přáteli. Postupem času se stal známou figurkou v hospodě U červeného ježka a štamgastem ve Wurstelprateru, parku zaplněném loutkaři, akrobaty a klauny. Občas se tloustnoucí skladatel projel i na kolotoči.

Válka romantiků skončila remízou. Každá strana o sobě prohlašovala, že zvítězila, a Hāns von Bülow vyhlásoval, že Brahms se stal třetím „velkým B“, po Bachovi a Beethovenovi. V roce 1894 mu Hamburská filharmonie konečně nabídla místo hudebního ředitele. Odmítl to se slovy, že jejich nabídka přišla příliš pozdě. Bylo mu sice teprve jedenašedesát a zdál se zdravý, ale rozhodl se tvářit jako muž starý a vyčerpaný. Zmatení přátelé říkali, že najednou zestárl o celé roky.

Clara Schumannová, jeho dávná láska, také chřadla. Strávili spolu jeden den na podzim 1895 a rozešli se se smíchem, když si Brahms cpal do kapes svůj oblíbený tabák, aby ho propašoval do Vídně. Už nikdy se znovu nesetkali: Clara zemřela v květnu 1896.

Brahms se z její ztráty nikdy tak úplně nevzpamatoval. Byl strhaný a zažloutlý, to byl patrně důsledek rakoviny jater. Dne 7. března 1897 se účastnil předvedení své Čtvrté symfonie ve Vídeňské filharmonii. Na konci zaburácely ovace, Brahms před publikem vstal a po tvářích mu tekly slzy. Za celý měsíc byl mrtvý.

JAKO BYCH TU NIKDY NEBYL

Když Brahms onemocněl, jeho doktor mu nařídil držet okamžitě přísnou dietu. „Ale to já nemůžu!“ vykřikl skladatel. „Jsem pozvaný na večeři ke Starussovi a bude kuře na paprice!“

„To nepřichází v úvahu,“ namítl doktor.

„Tak dobrá,“ souhlasil Brahms, kterého napadlo řešení, „já za vámi přijdu na vyšetření až zítra.“

ZPÍVÁŠ JAKO HOLKA

Brahms údajně býval mimořádně přitažlivý mladík s modrýma očima barvy pomněnek, světle hnědými vlasy a hranatou čelistí. Jediným rysem, který tento božský obrázek narušoval, byl jeho hlas. Ten zůstal ve výškách jako u chlapce. Pro Brahmse to byl zdroj nesmírné hanby, když začal dospívat a stával se mladým mužem. Nakonec se rozhodl s tím něco dělat. Vyvinul si systém „cvičení“, aby hlas snížil, a při zkouškách sboru křičíval. Ve výsledku si zničil příjemný zpěvný hlas a začal sípat a skřehotat – ovšem pořád vysoko. Do konce života se mu hlas v okamžicích napětí lámal jako třináctiletému klukovi.

UŠETŘETE MĚ TOHO ZBOŽŇOVÁNÍ

Brahms býval morous, když čelil zbožňujícím fanynkám. Jedna mladá žena se ho zeptala, jakou ze svých písní by jí doporučil. Prohlásil, že by to mělo být něco z jeho posmrtného díla. Další zase chtěla vědět: „Jak dokážete napsat tak božská adagia?“ Brahms na to odpověděl: „No, víte, milostivá, můj vydavatel si je takhle objednal.“

Styděl se, když ho někdo chválil. Jednou u večeře se jeden jeho přítel postavil a prohlásil: „Vy využijme této příležitosti a připijme na zdraví největšího skladatele.“ Brahms vyskočil a vykřikl: „Přesně tak! Ať žije Mozart!“